

После пуцања тржишта хипотекарних кредита у САД, свет се нашао у кризи чији се исход не да предвидети а која се углавном пореди са Великом депресијом која је уследила после слома њујоршке берзе 1929. године. Док владе САД и ЕУ посежу за мерама до јуче незамисливим у неолибералним економијама, попут национализације пропалих банака и осигуравајућих друштава и упумпавања огромних количина новца у посрнуле берзе, економски аналитичари широм света почињу да постављају питање: Да ли је ово крај неолиберализма, економске филозофије која је владала светом протекле три деценије? Да ли се држава на велика врата враћа регулисању тржишта, које је почетком осамдесетих препустила самом себи у вери да ће оно на најбољи начин управљати собом?

Пред читаоцима НИН-а су изводи из књиге јужнокорејског економисте Ха-Џун Чанга “Лоши Самарићани: Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма” у којој он показује како су се „богате нације лоших Самарићана“ (као контраст библијском добром Самарићанину), првенствено САД и земље западне Европе, обогатиле и технолошки унапредовале користећи методе које данас ускраћују земљама у развоју. Насупрот проверено успешној „националистичкој политици“ заштите сопствене индустрије и тржишта, преко организација попут Међународног монетарног фонда и Светске банке, намећу им неолиберални концепт отвореног тржишта и потпуног повлачења државе из економије. Концепт који је (досад) одговарао онима који су већ богати и способни за тржишну утакмицу, али је погубан за недовољно развијене.

Чанг, треба и то рећи, није анархистички маргиналац, како би можда могло да се помисли; од 1990. године предаје економију на Универзитету Кембриџ, радио је за Уједињене нације, Светску банку и Азијску банку за развој. У коментару ове књиге, нобеловац Џозеф Штиглиц каже: “Паметна, живописна и провокативна књига која нам доноси уверљиве нове погледе на глобализацију.” Србија се у овој књизи не помиње, али све што је речено, нажалост, сасвим је применљиво и на нашу земљу. Од гашења домаћих банака, убрзане приватизације, одржања ниске инфлације и монетарне дисциплине, па све до најактуелнијег, укидања царина и потпуног отварања српског тржишта за производе из ЕУ. Ако је Чанг у праву, све то нам неће донети ништа добро.

Како побећи од сиромаштва? Ха-Џун Чанг подсећа на ситуацију у сопственој земљи, Јужној Кореји: „1961. године, осам година по завршетку братоубилачког рата са Северном Корејом, годишњи приход Јужне Кореје био је 82 долара по становнику.

Просечни Корејац зарађивао је упола мање од просечног становника Гане (179 долара). Половина јужнокорејске индустрије и преко 75 одсто њене железничке мреже били су уништени у рату. Интерни извештај УСАИД-а из 50-их година прогласио је Кореју за 'рупу без дна'. У то време, главни извозни артикли земље били су тунгстен, риба и остале примарне сировине.“

„Кореја, једно од најсиромашнијих места на свету, била је жалосна земља у којој сам се родио 7. октобра 1963. године. Данас сам грађанин једне од богатијих, ако не и најбогатијих, држава на свету. Током мог живота пер цапита приход у Кореји порастао је око 14 пута, мерено куповном моћи становника. Великој Британији требало је више од два века (између касног ХВИИИ века и данас) а Сједињеним Државама око век и по (између 1860-их и данас) да постигну исти резултат.

Како је овакво 'чудо' уопште било могуће?

Већини економиста чини се да је одговор сасвим јасан. Кореја је успела јер је поштовала диктате слободног тржишта. Прихватила је принципе чврсте валуте (ниска инфлација), мале владе, приватног предузетништва, слободне трговине и отворености према страним инвестицијама. Овакав поглед познат је као неолиберална економија.

Неолиберална економија је осавременењена верзија либералне економије Адама Смита, економисте из 18. века, и његових следбеника. Први пут се појавила током 1960-их, да би почев од 1980-их година постала доминантна економска филозофија. Либерални економисти ХВИИИ и ХИХ века веровали су да је неспутана конкуренција на слободном тржишту најбољи начин да се организује економија, зато што приморава свакога на максимално ефикасно пословање. Државне интервенције проглашене су штетним зато што умањују притисак од конкуренције ограничавањем доласка потенцијалних конкурената, било кроз увозне баријере или стварањем монопола. Неолиберални економисти подржавају одређене поступке које стари либерали нису – најбитнији су одређени облици монопола (као што су патенти или монопол централне банке на штампање новца) и демократски облик политичке владавине. Али генерално, они деле одушевљеност старих либерала отвореним тржиштем.

Неолиберална политика у односима са земљама у развоју спроводи се уз подршку алијансе богатих земаља, предвођених Сједињеним Државама, а преко „Несветог тројства“ ме-ђународних економских орга-низација које ове земље у великој мери контролишу – Међународног монетарног фонда (ММФ), Светске банке и Светске трговинске организације (WTO). Богате владе користе своје буџете за помоћ и приступ њиховим домаћим тржиштима као шаргарепе, да натерају земље у развоју да прихвате неолибералну економску политику. Ово се понекад чини због користи одређених компанија које лобирају, али најчешће да би се у земљи у развоју створили пријатељски услови за страну робу и инвестиције уопште. Улога ММФ-а и Светске банке је у томе што

Пише: Ха Џунг Чанг
субота, 04 октобар 2008 12:22

зајмове које додељују, условљавају прихватањем неолибералне политике у земљи која је у питању. WTO пак даје допринос тиме што доноси трговинска правила која промовишу слободну трговину у областима у којима су богате земље јаче, али не и тамо где су слабије (нпр. пољопривреда и текстилна индустрија).

Ове владе и међународне организације потпомогнуте су и армијом идеолога. Заједно, ова различита тела и појединци чине моћну пропагандну машину, финансијско-интелектуални комплекс иза кога стоје новац и моћ. Овај неолиберални естаблишмент жели да поверујемо да је Кореја, током својих чудесних година између 60-их и 80-их, спроводила неолибералну развојну стратегију. Стварност је, међутим, сасвим другачија. Кореја је, заправо, током ових деценија гајила неколико нових индустрија које је влада одабрала у консултацији с приватним сектором, кроз царинску заштиту, субвенције и друге облике владине подршке, све док те индустрије нису 'порасле' довољно да издрже међународну конкуренцију. Влада је била власник свих банака, тако да је могла да управља животном течношћу бизниса – кредитима.

Такође, корејска влада стриктно је контролисала стране инвестиције, дочекујући их раширених руку у одређеним секторима, док их је истовремено потпуно забрањивала у другим, у зависности од националног развојног плана.

Популарни утисак о Кореји као економији слободне трговине стечен је због њених извозних успеха. Али извозни успех не захтева слободну трговину, као што су то показали и Јапан и Кина.

Корејско економско чудо било је резултат паметне и прагматичне мешавине тржишних подстрека и државног управљања. Корејска влада није укинула тржиште као што су то учиниле комунистичке земље. Ипак, није имала ни слепу веру у слободно тржиште. Иако је тржиште схватила озбиљно, корејска стратегија препознала је да закони тржишта често морају да буду исправљани државним интервенцијама.

Кореја није изузетак. Практично све развијене државе данашњице, укључујући Британију и САД, наводне постојбине слободног тржишта и слободне трговине, обогатиле су се политиком која је супротна ортодоксном неолиберализму. Британија и САД нису дом слободне трговине; заправо, обе су задуго биле земље које су највише штитиле своје тржиште.

Зашто, онда, богате земље не препоруче земљама у развоју стратегије које су им тако добро послужиле? Зашто им, уместо тога, нуде измишљотине о историји капитализма? Године 1841. немачки економиста Фридрих Лист критиковао је Британију да другим земљама проповеда слободну трговину, док је своју економску превоћ остварила кроз високе царине и екстензивне субвенције. Оптужио је Британце да 'измичу мердевине' уз које су се сами попели да би достигли водећу економску позицију на свету.

Историја капитализма је тотално промењена тако да многи у развијеном свету и не перципирају историјски дупле стандарде у вези с препоручивањем слободне трговине и слободног тржишта земљама у развоју. Најбољима су се показале оне економије које су

се отварале селективно и постепено. А раст је успорен у последње две и по деценије, када су се тржишта ослободила и границе отвориле.“

Ха-Џун Чанг подсећа на пример јапанске Тојоте. Производњом аутомобила почела је да се бави 1933. године, шест година касније јапанска влада истерала је са тржишта Џенерал моторс и Форд; 1949. године влада Јапана избавила је Тојоту – која је тада правила аутомобил за спрдњу, попут нашег „југа“ - из дугова у које је запала новцем централне банке. „Данас, јапански аутомобили сматрају се природним као и француско вино, али пре мање од 50 година већина људи, укључујући многе Јапанце, сматрала је да јапанска аутомобилска индустрија једноставно не треба да постоји.

Да је јапанска влада током 60-их спроводила неолибералну економску политику, „лексуса“ (луксузни модел Тојоте) не би ни било. У најбољем случају, Тојота би била млађи партнер неког западног произвођача аутомобила, или још горе, не би ни постојала. (...) Наша прича о Тојоти показује да постоји спектакуларни несклад у историји глобализације коју промовишу Томас Фридман и његове (неолибералне) колеге.“

Ха-Џун Чанг супротставља „зва-ничну“ и „праву“ историју глобализације. Према „званичној“, Британија је прва усвојила принципе слободног тржишта и трговине, у ХВИИИ веку. До средине ХИХ века оваква економска политика и британски успех показали су се супериорним, па су и остале државе почеле да либерализују своја тржишта, упоредо с дерегулацијом домаћих економија. Либерални светски поредак базирао се на „лаисsez-фаире економској политици код куће; ниским баријерама на међународни проток робе, капитала и радне снаге; и на макроекономској стабилности, гарантованој стабилним новцем, ниском инфлацијом и балансираним буџетима.“ Систем је уздрман после Првог светског рата када су, због пољуљане светске економије, државе поново почеле да дижу трговинске баријере. Коначно, Други светски рат уништио је све остатке „првог светског либералног поретка“.

Почетком 80-их долази до успона неолиберализма, који почињу да прихватају и земље у развоју, напуштајући дотадашњу лошу политику заштите свог тржишта и државног протекционизма. „Круна овог тренда ка глобалној интеграцији била је пад комунизма 1989. године.“

Причу о „правој историји глобализма“ Ха-Џун Чанг почиње подсећањем на то како је Хонгконг доспео под британску управу, после Опијумског рата и Споразума у Нанкингу 1842. године: „Растућа британска жеља за чајем изазвала је велики трговински дефицит с Кином. У очајничком покушају да смањи јаз, Британија је почела да извози опијум из Индије у Кину. Пуки детаљ, да је продаја опијума у Кини нелегална, није смео да поремети племенити циљ балансирања књига. Кинески званичници су 1841. године запленили товар нелегалног опијума, што је британска влада искористила као повод за

Пише: Ха Џунг Чанг
субота, 04 октобар 2008 12:22

рат.“ У рату је Кина тешко поражена, изгубила Хонгконг и, што је за причу о слободној трговини још и важније, изгубила је и право да сама одређује царине на увоз робе у Кину. Царине на увоз британске робе у Кину, тако, практично су биле укинуте (износиле су свега 3-5 одсто), а сличну политику током XIX века Британија је спроводила и у односу на Јапан, Персију, Отоманско царство, јужноамеричке државе. То је, наравно, повољно утицало на британски извоз и индустријску производњу, али је колонијализмом наметнута „слободна трговина“ ових држава са Британском империјом у њима изазвала, практично, потпуну стагнацију (годишњи раст од свега 0,4 одсто, мање и од Африке у то време).

Пошто је показао колико је слободно функционисао „први светски либерални поредак“, Ха-Џун Чанг прелази на модерно доба. Истина је, каже, да су развијене земље између 50-их и 70-их значајно снизиле царинске баријере, али су такође „користиле многе друге методе националистичке економске политике да би поспешиле сопствени економски развој – субвенције, компаније у државном власништву, владино управљање банкарским кредитима, контрола капитала... Када су почели да примењују неолибералне програме, њихов раст је успорен. Током 60-их и 70-их, пер цапита приход у богатим земљама растао је 3,2 одсто годишње, али је ова стопа у наредне две деценије значајно опала, на 2,1 одсто.“

Ни у земљама у развоју „лоша стара времена“, пре увођења неолибералних стратегија, „уопште нису била лоша. Током 60-их и 70-их, у време 'погрешне' политике протекционизма и државног интервенционизма, пер цапита приход у земљама у развоју растао је 3 одсто годишње. Ово је био период 'Индустријске револуције у Трећем свету'. Од 80-их, пошто су усвојили неолибералну политику, раст је упола мањи (1,7 одсто). Просечна стопа привредног раста у земљама у развоју била би и мања ако искључимо Кину и Индију.“

Ово успоравање привредног раста најочљивије је у Јужној Америци – свега једна трећина у односу на „лоша стара времена“ – која је била и најревноснија у примени неолибералне економске политике. „Што се тиче Африке, њен пер цапита приход растао је споро чак и током 60-их и 70-их (1-2 одсто годишње). Али, од 80-их, регион је доживео пад животног стандарда. Ова чињеница представља тешку оптужницу на рачун неолибералне ортодоксије, будући да су већином афричких економија у последњих четврт века практично управљали ММФ и Светска банка.“

С друге стране, економски успеси Кине и Индије показују „важност стратешке, пре него безусловне интеграције у глобалну економију, базирану на националистичкој визији. Као САД средином XIX века, или Јапан и Кореја средином XX, Кина је користила високе царине (преко 30 одсто) да би изградила сопствену индустријску базу. Истина, с већом добродошлицом је прихватала стране инвестиције него Јапан или Кореја, али је ипак

Пише: Ха Џунг Чанг
субота, 04 октобар 2008 12:22

поставила ограничења страног власништва и обавезе куповине робе од локалних произвођача“.

Чиле је, пак, пример успешне примене неолибералних метода. Ипак, „постоји велика сумња у одрживост развоја Чилеа. Током претходне три деценије земља је остала без већине производне индустрије и постала је изузетно зависна о извоз природних сировина“.

„Да сумирамо: истина о гло-бализацији после 1945. године скоро је потпуно супротна од званичне историје. Током периода контролисана глобализације подупрте националистичком политиком између 50-их и 70-их светска економија, нарочито у земљама у развоју, расла је брже, била је стабилнија и имала је праведнију дистрибуцију прихода него у последње две и по деценије неконтролисане неолибералне глоба-лизације.“

Ко управља светском економијом, пита се Ха-Џун Чанг.

„Развијене земље приморавају земље у развоју да усвоје одређена економска решења и начине понашања, условљавајући тиме добијање стране помоћи, или им нуде преференцијалне трговинске споразуме у замену за 'добро понашање' (усвајање неолибералне политике). Још важније, међутим, јесу акције мултилатералних организација као што је 'Несвето тројство' – ММФ, Светска банка и WTO.“

ММФ и Светску банку основали су савезници 1944. године у Бретон Вудсу у Њу Хемпширу (САД), те се зато понекад називају и Бретон Вудс институције (БВИс); ММФ позајмљује новац државама да би избалансирале дефиците, док је Светска банка основана да би помогла реконструкцију ратом уништених европских земаља и инфраструктурни развој нових, постколонијалних држава. После 1982. године и дужничке кризе „трећег света“, међутим, „улога ММФ-а и Светске банке драматично се мења“. Укратко, обе организације излазе из свог првобитног мандата, а мешање у остале, некономске сфере, правдају тиме што неуспех у другим областима утиче на економски (не)успех и приморава државе да од њих позајмљују новац. „Но, по том принципу, не постоји део нашег живота у који БВИс не би смеле да се умешају. По овој логици, ММФ и Светска банка требало би да условљавају баш све, од етничке интеграције и равноправности полова до успостављања другачијих културних вредности.“

„У почетку, ММФ је постављао услове само у вези са питањима попут, рецимо, девалвације националне монете. Али онда су почели да постављају услове око буџета, објашњавајући да су буџетски дефицити главни узрок проблема. То је онда довело до захтева за приватизацијом државних предузећа, уз објашњење да су губици ових предузећа важан узрок буџетских дефицита у многим земљама у развоју. Пошто је све повезано са свиме другим, било шта може да послужи као услов.“

„Да ствар буде још и гора, богате нације `лоших Самарићана` своје доприносе пакетима ММФ-а често условљавају тиме што од земље-дужника траже да усвоји економску политику које не служи за сређивање сопствене економије, већ интересима богатих земаља које позајмљују новац. Пошто је прочитао уговор који је Кореја 1997. године склопила с ММФ-ом, један разјарени посматрач је прокоментарисао: 'Неке одредбе плана ММФ-а истоветне су ономе што су САД и Јапан дуго покушавале да наметну Кореји. (...) Реч је о злоупотреби моћи ММФ-а, који је приморао Кореју у тренутку слабости да прихвати трговинску и инвестициону политику коју је претходно одбијала.' Ово није рекао неки антикапиталистички анархиста, већ Мартин Фелдстин, конзервативни економиста са Харварда који је био главни економски саветник Роналда Регана.“

Структура одлучивања у ММФ-у и Светској банци је, наиме, таква да њихова пристрасност богатим земљама и њиховим интересима није никакво чудо. „Одлуке се доносе према уделу који одређена држава има у капиталу (другим речима, систем гласања је један долар - један глас).“ А САД, захваљујући свом уделу од 17,35 одсто, практично имају право вета у 18 најважнијих области, у којима је за доношење одлуке потребна већина (у капиталу) од 85 одсто. „Због тога, САД могу да уложе вето на сваку одлуку која им се не допада.“

Да би одговорили на критике, Светска банка и ММФ реаговали су тако што су, поред осталог, отворили дијалог са невладиним организацијама (НВО). „Али утицај ових консултација је, у најбољем случају, маргиналан. Штавише, када је све већи број НВО-а у земљама у развоју индиректно финансиран од Светске банке, вредност ових дијалога постаје још сумњивија.“

„Такође, растућа тенденција у земљама у развоју, да на кључне економске позиције постављају бивше намештенике Светске банке и ММФ-а, доводи до 'решења' проблема која су упадљиво слична решењима Бретон Вудс институција.“

У WTO, за разлику од ММФ-а и Светске банке, одлуке се доносе гласањем (једна земља - један глас). „Нажалост, у пракси, никад се не гласа, а организацију у суштини води олигархија састављена од малог броја богатих земаља.“ Сви важни преговори воде се у тзв. Зеленим собама, у које се улази само с позивницом. „Позване буду само богате земље и неке велике земље у развоју које не могу да се занемаре, попут Индије и Бразила. Било је случајева, нарочито током министарског састанка у Сијетлу 1999. године, да су делегати неких земаља у развоју, који су у Зелену собу покушали да уђу без позивнице, физички избачени напоље.“

„Маргарет Тачер, британска премијерка која је предводила неолибералну контрареволуцију, једном приликом је критике одбацила ре-чима: 'Нема алтернативе'. Дух овог објашњења – познат као ТИНА (Тхере Ис Но Алтернативе) – прожима начин на који `лоши Самарићани` представљају глобализацију. (...) Постоје, међутим, многе алтернативе неолибералној глобализацији која се данас спроводи.“

Како су се богате земље обогатиле, пита се Ха-Џунг Чанг у поглављу насловљеном „Двоструки живот Данијела Дефоа“. Чувени енглески писац, аутор „Робинзона Крусоеа“ и „Мол Фландерс“, аутор је и заборављеног дела из економије, „План енглеске трговине“, у коме је описао како су Тјудори, „нарочито Хенри ВИИ и Елизабета И, користили протекционизам, субвенције, монополе, индустријску шпијунажу и друге видове владине интервенције да би развили енглеску индустрију вуне – европску хигх-тецх индустрију свог доба“. Без ових метода, „било би веома тешко, ако не и

немогуће, да се Британија од извозника сировина претвори у европски центар те високо технолошке индустрије. 'План' разбија у парампарчад основни мит капитализма да је Британија успела зато што је прва открила пут до напретка – слободно тржиште и слободну трговину. (...) У 'Плану', Дефо јасно показује да није слободно тржиште, већ владин протекционизам и субвенције, оно што је развило британску производњу вуне.“ Истоветно се поступало и после Тјудора. Роберт Валпол, први британски премијер (1721-42), на почетку мандата донео је сет закона „који су у суштини били намењени заштити британске производне индустрије од стране конкуренције, а истовремено су британску индустрију субвенционисали и охрабривали је да извози. (...) Оваква решења упадљиво су слична онима које су примениле 'чудесне' економије источне Азије, као што су Јапан, Кореја и Тајван, после Другог светског рата.“

Што се пак Британије тиче, она је „све до средине ХИХ века остала високопротекционистичка земља“ – просечне царинске стопе у Британији биле су 45-55 одсто, наспрам 6-8 у Холандији, 8-12 у Немачкој и Швајцарској и око 20 одсто у Француској. Такође, Британија је забранила својим колонијама да извозе робу која би могла да буде конкурентна роби произведеној у матици, попут производа од памука из Индије и од вуне из Ирске и Америке. Штавише, охрабривана је производња примарних сировина у колонијама, субвенцијама за њихов извоз и укидањем царина за увоз сировина у Британију. „(Валпол) је хтео да се осигура да ће колоније остати на производњи примарних сировина и да се никад неће уздићи да буду конкуренција британским произвођачима.“

Протекционизам у Британији напуштен је тек када је тамошња индустрија постала међународно конкурентна. „Без протекције, добар део британске индустрије био би збрисан пре него што би успео да досегне ривале у иностранству. Али кад је британска индустрија постала међународно конкурентна, државна заштита постала је мање неопходна и чак контрапродуктивна, јер би индустрију учинила самозадовољном и неефикасном, како је то приметио Адам Смит.“

Док је била британска колонија, Америци није било дозвољено да царинама штити нове индустрије, и било јој је забрањено да извози производе који би могли да буду конкуренција британским. После рата за независност, Александар Хамилтон, први министар финансија САД, 1791. године Конгресу подноси „Извештај о производњи“: „Основна идеја била је да заостала земља као што су САД треба да заштити своје 'индустрије у раном детињству' од стране конкуренције и гаји их док не постану способне да стоје на сопственим ногама.“ У „Извештају“, Хамилтон је набројао низ мера за развој индустрије у САД, попут увођења царина за увоз робе, па и забране увоза појединих производа, субвенције, забране извоза кључних примарних сировина, развоја финансијске и транспортне инфраструктуре... „Да је (Александар Хамилтон) данас министар финансија неке земље у развоју, ММФ и Светска банка сигурно не би позајмили новац његовој земљи, и лобирали би за његову смену.“

Хамилтонова политика високих царина на увоз робе у САД (између 40 и 50 одсто)

задржала се кроз читав ХИХ век па све до 20-их година ХХ века. „Упркос томе што је била најпротекционистичкија држава на свету у том периоду, САД су истовремено биле и најбрже растућа економија. (...) Тек после Другог светског рата су САД – сада с индустријском премоћи без премца – либерализовале своју трговину и почеле да заступају политику слободне трговине. (...) Ипак, америчка влада наставила је да потпомаже индустрију на другачије начине, нарочито јавним финансирањем истраживања и развоја (ресерчх анд девелопмент, Р&Д). Између 50-их и средине 90-их, влада је финансирала између 50 и 70 одсто новца утрошеног за Р&Д, што је далеко више од просека од око 20 одсто у Јапану и Кореји. Без федералног финансирања Р&Д, САД не би биле у стању да одрже своју технолошку предност над остатком света у кључним индустријама.“

Сличну, преовлађујућу улогу у заштити своје индустрије у периоду њеног развоја имале су и владе у Француској, Немачкој, Јапану, Финској, Норвешкој, Италији, Аустрији... У Француској, на пример, после Другог светског рата влада је национализовала кључне индустријске гране и каналисала инвестиције кроз државне банке. „Да би новим индустријама омогућила да дишу и расту, влада је одржала високе царине све до 60-их година. Стратегија се показала веома добром, јер је до 80-их Француска постала технолошки лидер у многим областима.“ У Јапану царине нису биле високе, али је увоз био строго контролисан. Осим тога, у кључним областима стране инвестиције једноставно су биле забрањене, а тамо где су биле дозвољене одређен је максимални удео страног власништва (49 одсто) и обавезан удео домаћих производа који мора да се користи у производњи.

„Практично све богате земље данашњице (изузетак су Холандија и Швајцарска) користиле су националистичке методе (царине, субвенције, рестрикције у трговини с иностранством) да би поспешиле њихову индустрију у раном детињству. (...)

Заговорници слободне трговине морају да објасне како то да је слободна трговина објашњење успеха богатих земаља данашњице, када једноставно скоро да и није упражњавана пре него што су се те земље обогатиле.“

„Историја нам говори да су, у раној фази развоја, буквално све успешне земље употребиле мешавину протекције, субвенција и регулативе да би помогле својим економијама. Нажалост, још једна од историјских лекција је да богате земље 'измичу лествице' осталима, кроз приморавање сиромашних земаља на слободно тржиште и слободну трговину. Већ успеле земље не желе да добију нову конкуренцију у земљама које би употребиле националистичке методе економске политике, какве су оне саме успешно примениле у прошлости. (...) Другим речима, историјски, либерализација трговине пре је исход него узрок економског развоја.“

Пример Мексика показује да „слободна трговина не функционише“ – између 2001. и 2005. године, мексички доходак по становнику расте по „бедној“ стопи од 0,3 одсто годишње, упркос НАФТА споразуму о слободној трговини у Северној Америци и огромном и отвореном тржишту САД за мексичке производе. Насупрот томе, између 1955. и 1982. године, у периоду у ком је држава руководила индустријализацијом земље, пер цапита доходак растао је по стопи од 3,1 одсто годишње. „Мексико је нарочито упечатљив пример неуспеха због преране либерализације, али примера има још. У Обали

Слоноваче, после снижења царина на 40 одсто 1986. године, хемијска, текстилна, обућарска и аутомобилска индустрија буквало су пропале. У Зимбабвеу, после трговинске либерализације 1990, стопа незапослености је са 10 скочила на 20 одсто.“ Либерализација је створила и додатне проблеме. Укидањем или смањивањем царина буџети држава остали су без значајног извора прихода. Умањивање привредне активности, уз повећање незапослености, такође је „скресало“ буџетске приходе од пореза. Будући под великим притиском ММФ-а да се одржи буџетска стабилност, државе су биле приморане да учине све што могу да уштеде новац – а то значи далеко мање новца уложеног у „виталне области као што су образовање, здравствена заштита и инфраструктура, што је изузетно штетно по дугорочни раст“.

Све до осамдесетих година прошлог века богате земље допуштале су сиромашнима значајан степен протекционизма и субвенција у односу на сопствену привреду. С администрацијом Роналда Регана у САД, међутим, приступ је почео да се мења, а ту промену је најбоље изразио сам Реган, затраживши „нове и либералније споразуме са нашим трговинским партнерима – споразуме на основу којих ће они у потпуности отворити тржиште и третирати америчке производе као њихове сопствене.“

И тако је настала Светска трговинска организација, која – „наизглед фер“ – прописује једнака правила понашања свим чланицама, насупрот ранијем ГАТТ режиму по коме су државе-чланице саме бирале које ће одредбе прихватити а које не. „Али ако се удубимо у детаље, видећемо да правила уопште нису иста за све. Иако богате земље имају ниску просечну (царинску) заштиту, оне сасвим диспропорционално штите производе које извозе сиромашне земље, посебно одећу и текстил. Што значи да се, извозећи на тржиште богатих земаља, сиромашне земље суочавају са вишим царинама него друге богате земље. (...) Индија је 2002. године влади САД платила више него Британија, упркос томе што је индијска економија једва трећина британске. Исте године, Бангладеш је у царинама платио САД скоро исто колико и Француска, упркос томе што је величина њихове економије свега 3 одсто француске.“ Још је гора ситуација код споразума попут ТРИПС-а (Траде-релатед Интелектуал Проперту Ригхтс), где се сиромашне и земље у развоју појављују искључиво као купци (неопходне) интелектуалне својине богатих земаља. „Све у свему, у име 'изједначавања правила', богате нације `лоших Самарићана` створиле су нови међународни трговински систем који је монтиран у њихову корист. (...) Кад би стварно желеле да помогну земљама у развоју да се развију кроз трговину, богате државе требало би да им дозволе асиметрични протекционизам какав је постојао између 50-их и 70-их година.“

Ха-Џунг Чанг поставља јеретичко питање: да ли је страни капитал неопходан? Финци су дуго мислили да није – током 30-их земаља је усвојила низ закона који су предузећа са страним уделом власништва већим од 20 одсто прогласили за „опасна“. Тек 1987. је дозвољени проценат страног власништва порастао на 40 одсто, „али су ипак све стране инвестиције морале да буду одобрене у Министарству трговине и индустрије. Општа либерализација страних инвестиција уследила је тек 1993. године, у склопу припрема за улазак у ЕУ 1995.“

У начелу, будући да саме често не могу да сакупе довољно сопственог новца за инвестиције, земаљама у развоју од велике је користи додатни новац који долази са стране, од иностраних инвестиција. „Земље у развоју треба да отворе своја тржишта капитала, говоре `лоши Самарићани`, да би такав новац могао слободно да тече.“ Страни капитал у земљу улази на три главна начина – кроз директну страну помоћ („али

често са одређеним условима.“), банкарске зајмове, и кроз инвестиције, гринфилд и браунфилд.

Један од проблема са страним инвестицијама је у томе што тржиште на које долазе чине нестабилнијим, будући да показују тенденцију групног напуштања тржишта на први знак невоље, „упркос дугорочно добрим прогнозама“, што кризу учини још тежом, као 1997. године у источној Азији. Земље у развоју су, у време пре него што су глобалне финансије либерализоване, претрпеле далеко мање банкарских и монетарних криза него после тога.

„Упркос теоријској претпоставци да директне стране инвестиције имају највише предности од свих различитих видова прилива капитала, није једноставно документовати ове предности“ – наводи се у студији ММФ-а. Зашто? Зато што различити видови ових инвестиција имају различите последице.“

„Најсумњивије“ су браунфилд инвестиције, кад страна компанија купи постојећу домаћу и често не учини ништа да поправи производне капацитете. „Страни инвеститор може да купи компанију за коју мисли да је потцењена на тржишту, посебно у тренутку финансијске кризе, и руководи њом док јој не нађе погодног купца. Понекад страни инвеститор чак активно уништава компанију коју је купио.“ Такав је пример шпанске авиокомпаније Иберија која је 90-их купила неколико јужноамеричких авиокомпанија, заменила своје старе авионе њиховим новим, а потом их отерала у банкрот.

„Кључан а често занемарен“ утицај страних инвестиција јесте њихов удар на постојећу домаћу конкуренцију „која је могла да порасте“ да није прерано суочена са иностраним такмацима. Због тога је најбољи начин приступа страним инвестицијама њихова забрана у појединим секторима, и пажљиво регулисање у осталим.

Све ово нарочито се односи на банкарски сектор. Председник САД Ендру Џексон је 1832. године укинуо другу банку САД због тога што је удео страног капитала у њој био превисок – 30 одсто. Образлажући своју одлуку, рекао је да би се домаћи новац у страним банкама, у случају рата са земљом из које банка долази, могао показати опаснијим оружјем од поморске и војне моћи непријатеља. „Ако морамо да имамо банке, нека буду чисто америчке“, рекао је Џексон. Ако би данас то рекао председник неке земље у развоју, био би проглашен за ксенофобичног диносауруса и протеран из међународне заједнице.“

САД су строго регулисале стране инвестиције и у другим областима, не дозвољавајући инострано учешће, рецимо, у локалној поморској трговини, власништву над земљом и природним ресурсима. Наизглед парадоксално, стриктна регулатива страних инвестиција у САД током XIX и почетком XX века, као и у Кини у последње две деценије, није довела до успоравања страних инвестиција већ управо обрнуто. „Ова чињеница стоји директно насупрот веровању `лоших Самарићана` да ће регулација страних инвестиција редуковати те инвестиције, односно, обрнуто, да ће (сугерисана) либерализација регулативе страних инвестиција повећати токове инвестиција.“

Чак и примери Сингапура и Ирске, земаља које су постигле успех великим ослањањем на стране инвестиције, „нису доказ да земља домаћин треба да дозволи транснационалним компанијама да чине шта желе“ – обе државе су, наиме, успех постигле тек када су низом владиних мера и регулатива привукле инвеститоре у оне секторе привреде у које су желеле, попут електронике, производње софтвера, фармацеутске индустрије... „Да сумирамо: историја је на страни регулатора. Већина данас богатих земаља регулисала је стране инвестиције када је била на крају који прима

(инвестиције). (...) Чак ни државе које су активно прихватале стране инвестиције, попут Сингапура и Ирске, нису прихватиле лаиссез-фаире приступ транснационалним компанијама какав данас `лоши Самарићани` препоручују земљама у развоју.“ Ха-Џун Чанг одбацује тврдње `лоших Самарићана` да данас живимо у свету без граница у коме је регулисање страних инвестиција непотребно, у коме повезаност компанија са земљом из које потичу нестаје. „Националност фирме и даље је веома важна. Ко поседује компанију одређује колико ће њиховим подружницама бити дозвољено да пређу у виши ниво активности. Било би веома наивно, посебно за земље у развоју, да своју економску политику изграде на претпоставци да капитал више нема националне корене.“

Једна од основних поставки економске филозофије `лоших Самарићана` јесте да државне компаније треба приватизовати, зато што „људи не брину довољно о стварима које нису њихове. (...) Због тога, тврде противници државног власништва, људима треба дати власништво над стварима да би оне биле употребљене на најефикаснији начин“. Што се фирми у државном власништву тиче, тврде неолиберални економисти, проблем је у контроли менаџмента коме је компанија поверена, те у томе што се оваквом компанијом може управљати далеко „опуштеније“ него приватном, јер се рачуна на владину помоћ у случају невоље. Исти приговори, међутим, могу се ставити и на рачун приватних компанија – акционарима је често подједнако тешко да контролишу менаџмент „своје“ компаније као и грађанима да контролишу менаџмент државне, а „ако су политички важне, приватне компаније такође могу да рачунају на субвенције па чак и владину помоћ у извлачењу.“ Као што, уосталом, најречитије сведоче актуелни догађаји на Волстриту, али и примери које наводи Ха-Џун Чанг: Британија је, да би их спасила од банкрота, национализовала Ролс Роуце, Бритисх Стеел, Бритисх Леуланд, Бритисх Аероспаце... током шездесетих и седамдесетих година, деценију касније Реганова администрација спасла је Цхруслер у САД. „Као што је један страни банкар рекао Валл Стреет Журналу средином осамдесетих: 'Ми смо за слободно тржиште када треба да зарадимо новац, а верујемо у државу када само што нисмо изгубили новац.'“ Државно власништво над компанијом може се показати као предност и због неспремности приватних инвеститора да новац уложи у посао од државне важности који ће профит донети тек на дужи рок. „Општа лекција је јасна: јавна, државна предузећа често су била оснивана да би покренула капитализам, а не да би га заменила, као што се уобичајено верује.“

Фирме у државном власништву не треба продавати пошто-пото, препоручује Ха-Џун Чанг. „Влада обично хоће да прода компаније које најгоре послују – то су тачно оне које најмање занимају потенцијалне купце. Због тога, да би изазвали интересовање у приватном сектору, влада често треба много да инвестира у ту компанију и да је реструктурира. Али ако се пословање компаније може поправити под државним власништвом, зашто је уопште и продавати?“

Штавише, приватизовану фирму треба продати по правој цени. Ако су продате сувише јефтино, то значи да је јавно добро поклоњено купцу. Додатно, ако је то добро затим изнето из земље, добијамо и губитак у националном богатству. (...) Програм приватизације мора бити спроведен у правом ритму и у право време. Ако влада покуша да прода исувише предузећа у релативно кратком времену, то ће сигурно утицати на њихову цену. Поврх тога, с обзиром на флукуације на берзи, важно је извршити приватизацију када су услови на берзи повољни. У том смислу, лоша је замисао

успостављање стриктног рока за приватизацију, на чему ММФ често инсистира и што су многе владе добровољно прихватиле, јер ће такав рок приморати владу на приватизацију без обзира на тржишне услове.

Још је важније продати јавна предузећа правим купцима. Јавна предузећа често су уз корупцију продата потпуно некомпетентним купцима. (...) Корумпирани званичници често су подстакнути да гурају приватизацију по сваку цену, зато што то значи да неће морати да деле мито са наследницима својих положаја.“

Још један од начина којим нације `лоших Самарићана` спречавају напредак земаља у развоју су патенти и читав концепт заштите интелектуалне својине. „Најштетнији утицај лежи у потенцијалу да блокира проток знања у технолошки заосталије земље, чиме се спречава развој њихове економије. Економски развој се заснива на усвајању напредних страних технологија. Све што отежава то усвајање, био то патентни систем или забрана извоза напредних технологија, није добра за економски развој.“ При том, и овде имамо истоветну ситуацију – док су саме имале потребу за усвајањем нових технологија, богате земље „безбрижно су кршиле патенте, заштитне знакове (традемарк) и ауторска права (цопуригхт). Швајцарци су `позајмили` немачке хемијске изуме, док су Немци `позајмљивали` енглеске заштитне знакове а Американци енглеска ауторска права – све то без плаћања онога што се данас сматра `праведном` компензацијом. Упркос таквој историји, богате нације `лоших Самарићана` данас приморавају земље у развоју да ојачају заштиту интелектуалне својине кроз ТРИПС споразум и билатералне споразуме о слободној трговини.“

Овакви споразуми имају и своју цену – процена је Светске банке да ће само за плаћање лиценци на нове технологије земље у развоју богатим државама (које су власници 97 одсто патената и већине заштитних знакова и ауторских права) годишње плаћати 45 милијарди долара, „што чини готово половину укупне стране помоћи коју су дале богате државе (93 милијарде долара 2004. и 2005. године)“.

Када земља западне у кризу платног биланса, помоћ ММФ-а је кључна. Не због новца који би ММФ позајмио, јер ова организација и нема много сопственог новца, већ због самог споразума „који се сматра гаранцијом да ће држава исправити своје грешке и усвојити сет исправних решења која ће осигурати њену будућу могућност да плати дуг. (...) Најважнији и најстрашнији услови ММФ-а тичу се макроекономске политике, тј. монетарне и фискалне политике. (...) `Лоши Самарићани` сматрају да већина земаља у развоју нема самодисциплину да `живи у оквиру својих могућности`; оптужују их да штампају новац и понашају се као да сутра не постоји. (...) Због тога сматрају да је чврсто руковођење ММФ-а круцијално за обезбеђивање макроекономске стабилности и тиме раста у овим земљама. Нажалост, макроекономска политика коју промовише ММФ изазвала је готово сасвим супротне ефекте.“

„Неолиберали сматрају инфлацију државним непријатељем број један. (...) Али зашто се она сматра толико штетном?“ Логика је оваква: инвестиције су неопходне за раст; инвеститори не воле несигурност; због тога се економија мора одржати стабилном, што значи да цене не смеју да расту. Због тога је ниска инфлација предуслов за инвестиције и раст. А да би се то постигло, неопходна је монетарна дисциплина и да „влада живи у оквиру својих могућности“.

Ипак, постоје и примери који говоре другачије: „Током 60-их и 70-их, просечна инфлација у Бразилу била је 42 одсто годишње. Упркос томе, бразилска економија била је једна од најбрже растућих у свету током те две деценије – пер цапита приход растао је по стопи

од 4,5 одсто годишње у овом периоду. Насупрот томе, између 1996. и 2005. године, када је Бразил усвојио неолибералну ортодоксију, нарочито у вези са макроекономском политиком, инфлација је просечно била 7,1 одсто годишње. Али током овог периода, пер цапита приход у Бразилу растао је свега 1,3 одсто годишње.“ Бразил није изузетак – и у Кореји је током њених „чудесних година“ годишња инфлација била око 20 одсто, а раст чак 7 одсто. „Овим примерима, наравно, не тврдим да је свака инфлација добра.“ Али, студије су показале да инфлација испод 40 одсто годишње не само да није штетна, „већ може да буде компатибилна са брзим растом и стварањем радних места. (...) Стриктна монетарна и фискална политика, које су неопходне за смањивање инфлације, вероватно ће снижити ниво економске активности што ће, онда, смањити потребу за радним местима, изазвати незапосленост и смањење плата.“

„Богати Самарићани“ намећу земљама у развоју високе каматне стопе као кључ за остваривање монетарне дисциплине, „а саме су прибегавале лабавој монетарној политици када су имале потребу за повећањем прихода и нових радних места“ – каматне стопе у западној Европи и Америци тада су, у три деценије после Другог светског рата, биле највише 2,6 одсто (у Немачкој), а чак и негативне као у Швацарској (-1 одсто); насупрот томе, ММФ је, на пример Јужној Африци, наметнуо каматну стопу од 10-12 одсто, чиме је инфлација одржана ниском, али је то „имало огромне последице по раст и отварање нових радних места. (...) С обзиром на овакву цену рестриктивне монетарне политике, независност централне банке с јединим циљем да инфлацију држи ниском јесте последње што земље у развоју треба да учине.“

При том, и сам концепт независности централне банке, какав се намеће земљама у развоју, сасвим је супротан ономе што развијене земље чине – док је у земљама у развоју мисија независне централне банке да одржи макроекономску стабилност и ниску инфлацију, у САД је нагласак на „стварању економских услова за максималну запосленост, стабилне цене и умерене дугорочне каматне стопе“, док је „председник ФЕД-а изложен редовном 'гриловању' пред Конгресом“.

Сасвим слично ствари стоје и са буџетским дефицитом, који је такође високо на листи непријатеља ММФ-а. „Кад би биле у сличној ситуацији, богате земље `лоших Самарићана` никада не би учиниле оно што говоре сиромашним земљама да треба да учине.“ Укратко, улазак у буџетски дефицит је савршено логичан корак ако се то чини у сврху инвестирања, које ће покренути даљу економску активност и тиме привредни раст. Уосталом, управо то су учиниле САД после 11. септембра, улазећи у дефицит од чак 4 одсто њиховог бруто производа. Почетком 90-их, да би решила своје проблеме, Шведска је ушла у дефицит од 8 одсто бруто друштвеног производа. Насупрот томе, током кризе 1997. године, ММФ је Кореји дозволио улазак у дефицит од само 0,8 одсто. Какав је однос неолиберализма и демократије? За разлику од старих либерала ХИХ века, који су сматрали да је демократија лоша јер омогућава сиромашној већини да експлоатише богату мањину, неолиберали сматрају да су демократија и отворено тржиште природни партнери. Али то није истина, тврди Ха-Џунг Чанг. „Тржиште и демократија сударају се на фундаменталном нивоу. Демократија функционише по принципу један човек - један глас. Тржиште, по принципу један долар - један глас. (...) Мора се пронаћи баланс између демократије и тржишта.“

Пише: Ха Џунг Чанг
субота, 04 октобар 2008 12:22

А „`богати Самарићани` препоручују решења која минирају демократију у земљама у развоју.“ Реч је о покушају да се избегне мешање корумпираних и популистички настројених политичара у сферу економије („уочи избора, могли би да изврше притисак на централну банку да штампа новац, што изазива инфлацију“). Циљ се постиже стриктним одржавањем балансираног буџета, али и оснивањем независних тела – централне банке, регулаторних агенција, чак и независних пореских служби, као што је покушано у Уганди и Перуу. Али, „ако је доношење веома важних одлука одузето од демократски изабраних влада и стављено у руке неизабраних технократа у `политички независним` агенцијама, у чему је онда поента постојања демократије? Другим речима, неолибералима је демократија прихватљива само кад се не супротставља слободном тржишту; због тога неки од њих нису уочили контрадикцију између подршке Пиночеу у Чилеу и проповедања демократије. Речено директно, они желе демократију само ако је она у великој мери немоћна – или како је Кен Ливингстон, левичарски градоначелник Лондона, ставио у наслов своје књиге из 1987. године: `Кад би гласање променило било шта, они би га укинули`.“

НИН

Приредио и превео Никола Врзић